

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЖЕРЕЛА ІДЕЇ «ЄДИНОЇ ЄВРОПИ» НАПЕРЕДОДНІ ТА У ЧАСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті аналізуються окремі аспекти ідейних передумов європейських інтеграційних процесів часів Другої світової війни. Зокрема, беруться до уваги його специфічні риси, зумовлені політичними подіями. Також розглядаються плани об'єднання Європи в міжвоєнний час і перше повосине десятиліття.

Ключові слова: Європа, євроінтеграція, ідеологія, рух Опору, федерацізм.

В статье анализируются отдельные аспекты идеальных предпосылок европейских интеграционных процессов в период Второй мировой войны. В частности, принимаются во внимание его специфические черты, обусловленные политическими событиями. Также рассматриваются планы объединения Европы в межвоенное время и первое послевоенное десятилетие.

Ключевые слова: Европа, евроинтеграция, идеология, движение Сопротивления, федерализм.

The author analyzes some aspects of the ideological prerequisites of European integration during the World War II. In particular, its inherent specific political features are taken into account. The plans for the unification of Europe in the interwar period and the first post-war decade are also examined.

Keywords: Europe, European integration, ideology, Resistance movement, federalism.

У останні роки інтеграційні ідеї стали об'єктом різноманітних дискусій у наукових і політичних колах багатьох країн світу. Відбувається це почасти тому, що сама концепція об'єднання в умовах глобалізації виглядає цілком природно й привабливо. З іншого боку, події, пов'язані зі світовою економічною кризою та, особливо, із кризою єврозони, змушують аналітиків якщо не відкинути, то значно скорегувати перспективи світових інтеграційних процесів. Не менш важливими є питання культурного підґрунтя інтеграції європейських країн в умовах фактичного провалу політики мультикультуралізму в Європі та невизначених перспектив держав-кандидатів на вступ до ЄС (наприклад, Туреччини).

Отже, є підстави повернутися до питання про ідейні витоки сучасних європейських інтеграційних процесів. Ця проблема у різних її аспектах розглядалася як у закордонній, так і у вітчизняній історіографії протягом останніх двадцяти років, зокрема у таких роботах, як «Європейська інтеграція. Теорії та підходи» Х. Міхельмана і П. Солдатоса [1], «Політика європейської

інтеграції» М. О'Нейла [2], «Європейська інтеграція: від співтовариства до союзу» М. Холланда [3], «Політична економія Європейського Союзу» Ф. Лаурсена [4], «Російський європеїзм» А. Чубар'яна [5], «Європейський Союз: заснування і етапи становлення» В. Копійки й Т. Шинкаренко [6] та інших.

У вітчизняній літературі недостатньо висвітлений процес саме формування ідеї європейської інтеграції. Як правило, починаючи описувати виникнення ідеї європейської єдності, автори заглиблюються в далеку історію, знаходять її ознаки у різних проектах, починаючи від Римської імперії і закінчуєчи «третім Рейхом» Адольфа Гітлера [6, с. 7].

На перший погляд здається, що усі великі війни на європейському континенті, від Цезаря до Гітлера, несли в собі зачатки грандіозної ідеї – об'єднання Європи під єдиним управлінням. У цьому контексті Друга світова війна, найбільш масштабна і грандіозна з усіх конфліктів в історії людства, тимчасово об'єднала значну частину континенту, яка перебувала під нацистською окупацією.

Однак, безумовно, війну не можна вважати певним втіленням інтеграційної ідеї, спробою насильницького злиття європейських народів у межах одного стійкого об'єднання. Навряд чи можна розглядати гітлерівську ідею об'єднання Європи як інтеграційну, оскільки нацистська верхівка планувала не інтеграцію європейських народів, а навпаки, забезпечення домінуючого становища однієї європейської нації – німецької, за рахунок знищення та нівелювання прав іншого, «неарійського» населення. Тут потрібно оперувати такими термінами як «окупація» і «завоювання», але аж ніяк не «об'єднання» або «інтеграція».

В історії існувало чимало проектів мирного об'єднання Європи (наприклад, проекти П. Дюбуа, У. Пенна, А. Сен-Сімона, П.-Ж. Прудона та інших). Однак, якщо дивитися на розвиток ідеї «єдиної Європи» як на процес, то в його межах навряд чи можна розглядати окремі гасла об'єднання Європи, які виникали в різних місцях континенту у різний час і в різних соціально-економічних і політичних умовах. Початок цього процесу слід віднести до 20-х

рр.. ХХ ст., коли ця ідея набуває широкого розголосу і стає предметом серйозного обговорення в політичних і суспільних колах європейських країн.

Засновником європейського інтеграційного руху виступив австрієць Ріхард Куденхове-Калергі у 1923 р. На той момент основним ідеологічним принципом нового об'єднання була ідея протистояння загрозам з боку Росії та США шляхом зближення європейських країн навколо історичного ядра – Франції та Німеччини [7, с. 111]. Найвідомішим прихильником панєвропейської ідеї у міжвоєнний період був також французький прем'єр-міністр Арістід Бріан, який у 1930 р. висунув ідею створення блоку держав континентальної Європи.

У роки Другої світової війни європейські ідеї звучали переважно в європейському русі Опору. Насамперед, вони протиставлялися гітлерівській програмі «нового світового порядку», слугували певним об'єднуочим фактором для учасників антифашистського опору. Прихильники європейзму в рядах Опору намагалися намітити контури майбутньої післявоєнної Європи. Поширення європейських ідей припадає на 1943 р., коли стало очевидно, що наближається розгром фашизму. Як правило, європейські ідеї висували представники помірно-ліберальних кіл, у той час як комуністи ставилися до таких ідей досить стримано.

Органічною частиною боротьби народів проти фашизму була боротьба на окупованих територіях, а також боротьба німецьких антифашистів усередині «третього рейха». Італійський історик Л. Вальяні у зв'язку із цим писав: «Опір надихався бажанням спозирати на руїнах нацизму співробітництво народів і універсальне братерство. Під час руху Опору патріотизм поєднувався із міжнародною солідарністю».

У «підпільній» Європі розвивався європейзм, безпосередньо пов'язаний із проблемою майбутньої післявоєнної облаштованості Європи. Учасники руху Опору виступали саме за її об'єднання. Необхідно згадати проект декларації, розроблений борцями Опору разом із «представниками групи активних антинаціонал-соціалістів Німеччини». Автори проекту вимагали

«федеративного устрою для європейських народів», який би спирався на декларацію прав людини і декларацію прав меншин. «Пам'ятаючи про досвід і прорахунки Ліги Націй», держави, на їхню думку, повинні «беззастережно передати союзу свої суверенні повноваження, що стосуються оборони території, відносин із державами, які не входять до союзу, економічні зв'язки та міжнародні комунікації».

Імпульс європеїзму був наданий в Італії А. Спінеллі і Е. Росі – учасниками італійського руху Опору, якими був написаний «Маніфест за створення Сполучених Штатів Європи», згодом названий Маніфестом Вентотене. У цьому документі була сформульована принципово нова концепція інтернаціоналізму, що повністю відрізняється як від її комуністичної версії, так і від класичного ліберального підходу. Документ був таємно перевезений у Рим і поширювався по всій території окупованої Європи. Він вплинув як на лідерів руху Опору, так і на союзників та нейтралів.

Відзначаючи, що ідея Сполучених Штатів Європи має глибоке історичне коріння, Спінеллі стверджує, що під час Другої світової війни ця ідея набула нової якості як усвідомлення «необхідності виходу з ідеологічної в'язниці суверенної національної держави». Спінеллі вважав, що напад Німеччини вже сам по собі об'єднав народи Європи, які після падіння фашистського режиму «кусі разом потраплять до революційної ситуації». Але, уточнюючи Спінеллі, якщо вони будуть ізольовані державними структурами, то не наберуть достатньої сили. Завдяки новій ситуації в Європі, дух народів найбільше відповідає ідеї її федеральної реорганізації [8, 131].

Спінеллі та його соратники основним предметом свого критичного аналізу обрали саме уявлення про абсолютний суверенітет національної держави. Першочерговим завданням Спінеллі та Росі вважали ліквідацію поділу Європи на національні суверенні держави. «Нічим не обмежений суверенітет національних держав, – відзначалося в маніфесті, – неминуче призводить до прагненняожної з них домінувати, оскільки держава вбачає у посиленні іншої загрозу власній безпеці і прагне до того, щоб її «життєвий

простір» містив у собі якомога більше територій, що дають їй можливість вільно розвиватися і якнайменше залежати від інших» [8, 132].

Спінеллі підкреслював, що «ідея держави-нації реалізувалася майже по всій Європі, за винятком Швейцарії». Відзначаючи позитивний момент створення держав-націй, що стали «важливим інструментом громадянського прогресу, оскільки національна єдність сприяла інтеграції, а згодом економічній, культурній, соціальній та політичній солідарності членів націй», автор відзначає наявність у суверенітеті націй «вибухонебезпечних елементів». Вони полягають, на його думку, в «абсолютній цінності» інтересу нації. «Заради утвердження свого національного пріоритету над інтересами інших країн виправдовувалося застосування сили проти інших».

Розвиваючи свою думку, Спінеллі стверджує, що патріотизм неминуче переростає у націоналізм. Перший глобальний вибух націоналізму він вбачає у Першій світовій війні. Далі автор показує, як в Італії та Німеччині зароджується націоналізм і фашизм. «Антифашисти всіх країн об'єдналися, коли Франко почав громадянську війну в Іспанії, коли Німеччина окупувала майже всю Європу. Усі народи були втягнуті до однієї величезної трагедії, до якої привела європейська система суверених держав-націй» [9, 290].

Проаналізувавши цю ситуацію, Спінеллі дійшов висновку про неможливість вирішення проблем, що ускладнюють міжнародне життя Європейського континенту через наявність кордонів у зонах зі змішаним населенням, необхідність захисту інтересів малих народів, забезпечення виходу до моря країн, розташованих усередині континенту. «Балканська, ірландська та інші подібні проблеми могли б набагато швидше вирішитися в умовах європейської федерації. Це вже відбувалося у минулому, коли були об'єднані в єдину державу окремі королівства, герцогства та князівства, на які була роздроблена Італія, і коли ці гострі проблеми стали проблемами взаємин між окремими провінціями Італії».

Але Спінеллі явно недооцінював міць європейської державності. Як відається, історія Європи передодні Другої світової війни повинна була

переконати його в тому, що саме недостатній патріотизм та зневага до національних інтересів тодішніх керівників західних держав призвели до трагічних наслідків.

Розрив інтересів своєї нації із інтересами інших народів напередодні Другої світової війни були наслідком існування національних держав, він є результатом визначеного й цілеспрямованої політики лідерів низки країн Західної Європи, їх небажання або нездатності прийняти ідею колективної безпеки. Тому порятунок Європи у роки Другої світової війни залежав не від заміни європейської державності наднаціональними органами, а від усвідомлення єдності і спільної відповідальності країн та народів Європи за якнайшвидший розгром фашизму та запобігання війні у майбутньому [9, 291].

За допомогою пропаганди та інших дієвих заходів активісти руху Опору збиралися досягти встановлення зв'язків та укладання угод між окремими рухами у різних країнах, закласти основи руху, здатного мобілізувати всі сили для утворення цілком нового організму, небаченого за всю багатовікову історію Європи. Як вони вважали, це необхідно для вирішення наступних проблем: створення в Європі єдиної міцної федераціальної держави, яка буде мати у своєму розпорядженні спільну європейську армію замість багатьох національних армій; подолання економічної автаркії, головного принципу тоталітарних режимів; утворення федераційних органів та інститутів, необхідних для підтримки загального порядку в окремих країнах-членах, при наданні тим же країнам автономних прав, які допускають розвиток внутрішнього політичного життя залежно від особливостей та устримлінь різних народів [8, 132].

У маніфесті Снінеллі торкається питання міжнародної організації. Він вважав марним та шкідливим створення такої організації, яка має намір гарантувати міжнародне право без підтримки збройних сил, зі збереженням принципу невтручання у справи держав. Як приклад він наводить діяльність Ліги Націй.

Висуваючи гасло «всесвітнього уряду» як перспективну мету, федералісти у той же час постійно уточнювали, що у відриві від загального

контексту це гасло здатне створити невірне уявлення про сутність і пріоритети руху. Як вони вказували, федералізм не є ані «централістською», ані «децентралістською» ідеологією. Його особливість полягає в тому, що він пропонує спосіб об'єднання «централізму» і «децентралізму», на основі принципів кооперації, інтеграції і субсидіарності [10, 143].

Європейська федерація, на думку Спінеллі, – це єдина надійна гарантія того, що зв'язки між народами Азії та Америки зможуть розвиватися на основі мирної кооперації, очікуючи, що у віддаленому майбутньому стане можливою єдина політика всіх країн світу [8, 131].

Працюючи над Маніфестом Вентотене, Спінеллі та Россі широко використовували ідеї Б. Кроче, який ще у передвоєнні роки писав: «Вже по всій Європі відбувається зародження нової свідомості. Нові національності французи, німці, італійці та усі інші піднімуться до європейців і думки їх будуть спрямовані до Європи, і серця їх будуть битися для неї, як раніше билися для менших батьківщин, які також не будуть забуті».

У роки Другої світової війни ідею Сполучених Штатів Європи також висував італійський діяч Л. Ейнауді, який перебував у вигнанні в Швейцарії і написав там серію статей під загальною назвою «Сполучені Штати Європи», у яких пропонував взяти за взірець майбутньої організації Європи федеративну структуру Швейцарії [5, 279].

У 1943 р. італієць Е. Коломбо та група французів заснували «європейський рух федералістів». У серпні 1943 р. у Мілані відбувся спеціальний конвент, на якому Спінеллі, Россі та інші висунули проект європейської федерації, що передбачав впровадження європейського громадянства та інші заходи.

Спінеллі та Россі з моменту звільнення Південної Італії встановили контакт з партизанами Північної Італії, серед яких вони популяризували свої ідеї, як робили це у русі Опору та поза Європою. У результаті «італійський вплив» виразно проглядається у «Маніфесті європейського Опору», складеного на конференції федералістів у Женеві в липні 1944 р. У маніфесті говорилося

про необхідність покінчти з анархією в Європі, що відбувається від існування на континенті тридцяти суверенних держав, і створити Федеральний союз європейських народів. Характерно, що серед представників дев'яти держав-учасниць конференції, був і представник Німеччини К. Герделер.

«Мир у Європі – це ключ до загального миру», – проголошувалося в маніфесті. Європа була епіцентром двох світових воєн, насамперед тому, що на цьому континенті існувало тридцять суверенних держав. Пропонувалося покінчти із цією анархією шляхом створення Федерального союзу європейських народів. Цей Союз дав би можливість німецькому народу брати участь у європейському житті, не загрожуючи іншим народам. Він би розв'язав проблеми кордонів у районах зі змішаним населенням, які перестали бути об'єктом божевільних національних прагнень і перетворилися б у проблеми звичайного територіального розмежування сучасної адміністративної компетенції.

Федеральний союз дозволив би зберегти демократичні інститути таким чином, щоб країни, що не досягли ще певного ступеня політичної зрілості, не змогли поставити їх під погрозу. Федеральний союз дозволив би здійснити економічну реконструкцію континенту, скасувавши національні монополії автаркії. Якби країни були об'єднані у Федеральний союз, була би вирішена проблема виходу до моря для країн, розташованих у глибині континенту, регіонального використання рік, які перетинають відразу кілька країн, контролю над протоками і багатьох інших проблем, які ускладнюють міжнародні відносини у Європі в останні роки.

При зіткненні інтересів держав та Європи в цілому, автор надавав перевагу загальноєвропейським інтересам. Він обвинувачував окремі країни і народи у націоналізмі та егоїзмі, ідеалізував наднаціональні європейські органи.

Таким чином, ще під час Другої світової війни прогресивні представники громадськості почали цікавитися проблемою післявоєнного облаштування світу. Представники різних країн та політичних переконань сходилися в методах організації післявоєнної Європи. Вони вважали за необхідне створення

єдиної міжнародної організації, наділеної широкими повноваженнями, яка буде займатися питаннями забезпечення миру; важливими були всезагальне роззброєння та економічне співробітництво.

Чимало учасників руху Опору, вбачали небезпеку для майбутнього світу в існуванні національних держав, і закликали відмовитися від них, оскільки ця форма правління породжує пагубні прояви патріотизму та націоналізму. Вони обґруntовували створення сильної та наділеної необмеженими правами наднаціональної організації потребами підтримки й збереження миру. Різноманітні прояви європейської думки зазначеного періоду стали прелюдією до дискусій соціальних і політичних сил навколо питання щодо європейського майбутнього після закінчення Другої світової війни.

Протягом історії людства періодично виникали євроінтеграційні ідеї. Але тільки у ХХ ст. ці ідеї набули по-справжньому реальних рис. Сформувавшись у міжвоєнний період, концепція створення панєвропейського об'єднання отримала додатковий поштовх до реалізації після Другої світової війни. Відчуття спільноти долі, набуте під час боротьби з фашизмом, і природний для будь-якого післявоєнного часу пацифізм змусили європейських політиків шукати ефективний спосіб запобігання конфліктів на континенті в майбутньому. У цій ситуації об'єднання європейських країн виглядало оптимальним варіантом, особливо враховуючи новий зовнішній виклик – «радянську загрозу», яка на початковому етапі виступила в якості ефективного стимулу.

Нарешті, шляхом тривалих дискусій і аналізу практичного досвіду попередніх поколінь у цілому були окреслені й технічні аспекти інтеграції, яка почала реалізовуватися за допомогою виникнення спільних локальних проектів соціально-економічного характеру, першою ластівкою з яких стало створення Європейського об'єднання вугілля і сталі. Без сумніву, питання ідейних аспектів європейської інтеграції поки що є далеким від остаточного вирішення, і буде ставити перед дослідниками нові проблеми.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. European integration. Theories and approaches / edited by Hans J. Michelmann, Panayotis Soldatos – University Press of America, 1994. – 112 p. 2. O'Neill M. The politics of European integration. – Routledge, 2005. – 343 p. 3. Holland M. European integration: from community to union. – Pinter Publishers, 1993. – 258 p. 4. Laursen F. The political economy of European integration – Martinus Nijhoff Publishers, 1995. – 312 p. 5. Чубарьян А.О. Российский европеизм / А.О.Чубарьян. – М.: ОЛМА-Пресс, 2006. – 416 с. 6. Комійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К., 2001. – 448 с. 7. Куденхов-Калерги Р. Європейський манифест. // Європейський альманах. – 1991. – С. 110-119. 8. Манифест Вентотене // Європейський альманах. – М., 1990. – С. 126 – 134. 9. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории / А.О.Чубарьян. – М., 1987. – 352 с. 10. Аболин О.Ю. Всемирный и европейский федерализм: вероятные перспективы // Полис. – 1994. – № 5. – С. 142-149.

УДК: 327.8

Встринський І.М.

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕГІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ: ГЕОСТРАТЕГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Агресивна неоімперська політика РФ кардинально підірвала засади безпеки в регіоні. Анексія півострова Крим та подальша російська агресія проти України продемонстрували нездатність міжнародно-правової системи протистояти викликам стратегії "гібридної війни", що її реалізує Росія. За очевидної відсутності необхідних ресурсів для здійснення нереальних геополітических амбіцій, Кремль прагне розколоти ЄС та НАТО, оскільки це єдиний шанс для РФ продовжити свою безнадійну боротьбу за те, щоб набути якості провідного центру сили й впливу на європейському континенті.

Ключові слова: геополітика, неоімперська політика, гібридна війна, російська агресія

Агрессивная неоимперская политика РФ кардинально подорвала основы безопасности в регионе. Анексия полуострова Крым, а также дальнейшая российская агрессия против Украины продемонстрировали неспособность международно-правовой системы противостоять вызовам стратегии "гибридной войны", которую реализует Россия. Не располагая необходимыми ресурсами для реализации нереальных геополитических амбиций, Кремль стремится расколоть ЕС и НАТО, поскольку это единственный шанс для РФ продолжить свою безнадежную борьбу за обретение статуса ведущего центра силы и влияния на европейском континенте.

Ключевые слова: geopolitika, неоимперская политика, гибридная война, российская агрессия

Aggressive neo-imperial policy of the Russian Federation completely undermined the basis of regional security. The annexation of the Crimea and further Russian aggression against Ukraine demonstrated the failure of the international law system to resist to the challenges of the strategy of "hybrid warfare", which Russia implements. In the situation of lack of resources to achieve the unrealistic geopolitical ambitions, the Kremlin is striving to divide the EU and NATO from inside. Because it is the only one chance for Russia to continue its hopeless struggle for the status of the leading center of power and influence at the European continent.

Key words: geopolitics, neo-imperial policy, hybrid warfare, Russian aggression